

KIBERJINOYAT- GLOBAL XAVF: DUNYO QONUNCHILGI SHARHI

Jamoldinova Dilfuzaxon Zuxriddin qizi
Toshkent davlat yuridik universiteti talabasi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqola orqali muallif internet olamida tobora keng tarqalib borayotgan kiberjinoyat va uning turlari, kiberjinoyatlarining jamiyat hayotiga solayotgan xavfi va bugungi kunda kiberjinoyatlarni oldini olishga qaratilayotgan chora-tadbirlarni va kiberxavfsizlik masalalarini tahlil qilgan. Shuningdek, maqolada dunyoning bir qator rivojlangan davlatlaridagi kiberjinoyatlarining ham qiyosiy tahlili yoritilgan.

Kalit so'zlar: Kiberjinoyatchilik, kiberjinoyatchilikda firibgarlik, o'grilik, fishing, smishing, vishing, kiberxavfsizlik

АННОТАЦИЯ

Киберпреступность – глобальная угроза: мировой юридический обзор

В этой статье автор проанализировал киберпреступность, которая становится все более распространенной в мире Интернета. Кроме того, имеется информация о видах киберпреступлений, факторах, вызывающих их возникновение, опасности, которую киберпреступления представляют для жизни общества, а также мерах, направленных на предотвращение киберпреступлений и проблемах кибербезопасности. Также в статье проводится сравнительный анализ киберпреступлений в ряде развитых стран мира.

Ключевые слова: Киберпреступность, мошенничество в киберпреступности, кража, фишинг, смишинг, вишинг, кибербезопасность.

ABSTRACT

Cybercrime - a global threat: a world legal review

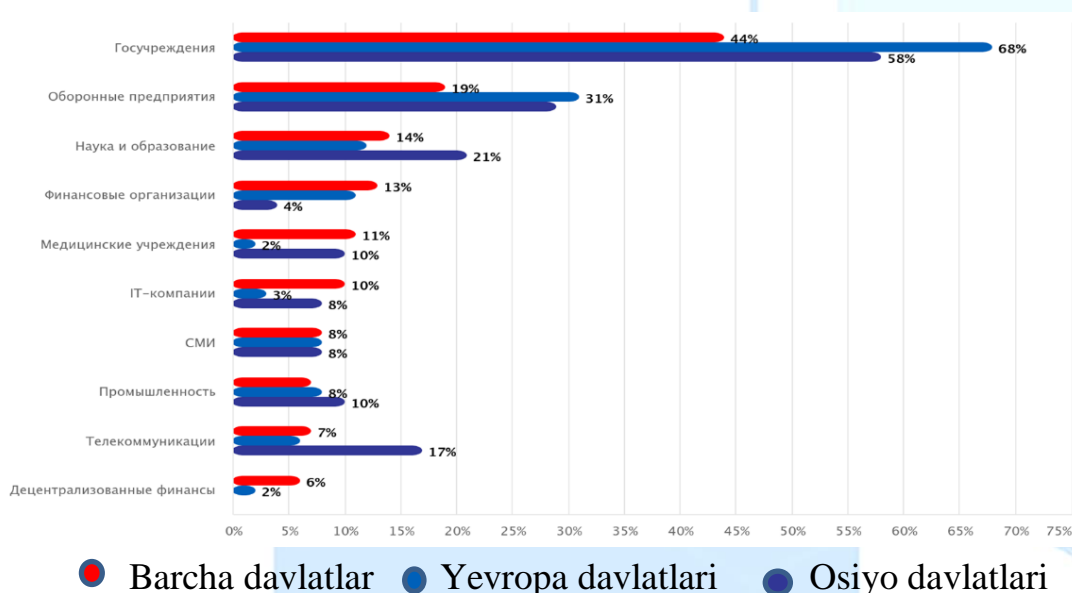
Through this article, the author analyzed cybercrime, which are becoming more and more widespread in the Internet world. Additionally, there is some information about the types of cybercrime, the factors that cause their origin, the danger cybercrimes pose to the life of society, and the measures aimed at preventing cybercrimes and cyber security issues. Also, the article covers a comparative analysis of cybercrimes in a number of countries of the world.

Keywords: Cybercrime, fraud in cybercrime, theft, phishing, smishing, vishing, cyber security

Bugungi texnologiyalar rivojlangan davrda kiberjiniyatchilik butun dunyoga xavf solayotgan global muammolardan biri hisoblanadi. Shunday ekan, unga qarshi kurashish ko'plab davlatlarning, shu qatorda O'zbekistonning ham eng asosiy

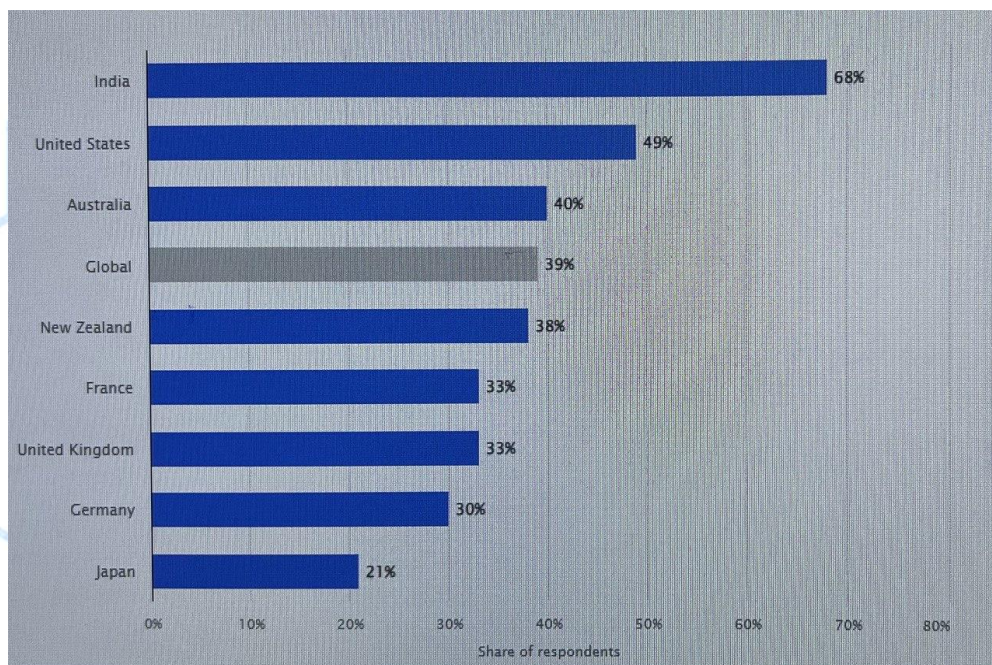
masalalaridan biri bo'lib qolmoqda. Kiberjinoyatchilik o'zi nima va u qanday ko'rinishlarda bo'ladi?

Kiberjinoyatchilik — axborotni egallash, uni o'zgartirish, yo'q qilish yoki axborot tizimlari va resurslarini ishdan chiqarish maqsadida kibermakonda dasturiy ta'minot va texnik vositalardan foydalanilgan holda amalga oshiriladigan jinoyatlar yig'indisi.^[1] Bu jinoyat virtual tarmoqda virus va boshqa noqonuniy zararli dasturlar, noqonuniy axborotlarni tayyorlash va tarqatish, spam, veb sahifalarga noqonuniy kirish, xakerlik hujumi, mualliflik huquqini buzish, kiberterrorizm, firibgarlik, o'g'rilik, soxta treyding, soxta kripto-birjalar, moliyaviy piramida, phishing, smishing, vishing ko'rinishida bo'lishi mumkin. Kiberterrorizm- vahima yoki qo'rquvni keltirib chiqarish uchun elektron tizimlarni buzishga qaratilgan harakat. Firibgarlik axborot tizimidan, shu jumladan axborot texnologiyalaridan foydalanib, aldash yoki ishonchni suiste'mol qilish yo'li bilan o'zganing mulkini yoki o'zganing mulkiga bo'lgan huquqini qo'lga kiritish. O'g'rilik- axborot tizimiga kirib yoki undan foydalanib, o'zganing mol-mulkini yashirin ravishda talon-taroj qilish. Fishing-virusli dastur yuborish orqali karta boshqaruvini qo'lga kiritish. Kiberjinoyatning bu turi eng keng tarqalgan turlaridan biri hisoblanadi. Buning dalili sifatida quyidagi statistikasi keltirishimiz mumkin.

Smishing – bu havola yuborish orqali karta boshqaruvini qo'lga kiritish. Vishing – telefon qo'ng'iroqlari orqali karta boshqaruvini qo'lga kiritish.

Bilamizki, hozirda kiberjinoyatchilik butun dunyo bo'ylab, ayniqsa bir qator taraqqiy etgan mamlakatlarda avj olib borayotgan huquqbuzarliklardan biri hisoblanadi. Quyidagi statistika orqali buning guvohi bo'lishimiz mumkin.

2022-yilgi statistikaga ko'ra butun dunyoda 39%, Hindistinda 68%, AQShda 49%, Avstraliyada 40%, Yangi Zelandiyada 38%, Fransiyada 33%, Buyuk Britaniyada 33% Germaniyada 30% Yaponiyada 21% internet foydalanuvchilari kiberjinoyatlarga uchrigan. So'nggi yillarda kiberjinoyatchilik MDH davlatlarida jumladan, Qozog'istonda 10 baravarga, Belarussiyada 10 baravar, Rossiyada 11 baravarga ko'paygan. Ma'lumotlarga ko'ra, kiberjinoyatchilik bir yilda dunyo iqtisodiyotiga o'rtacha 26 milliard dollar zarar yetkazmoqda. Mana shu kabi ma'lumotlar orqali kiberjinoyatchilik jamiyat hayotiga qay darajada jiddiy xavf solayotganini anglashimiz mumkin.

Rossiya, Ukraina va Xitoy kiberjinoyatchilik tahdidlarining eng muhim manbalari reytingi bo'yicha yangi tadqiqotda dunyoning kiberjinoyatchilik o'chog'lari deb nomlandi.

Butunjahon kiberjinoyat indeksi Plos One jurnalida Oksford universiteti va Yangi Janubiy Uels universiteti (UNSW) Kanberra olimlari tomonidan olib borilgan uch yillik tadqiqotlar natijasida e'lon qilindi.

Indeksda aytilishicha, Rossiya kiberjinoyatchilikka qarshi eng katta tahdidga ega, undan keyin Ukraina, Xitoy, AQSh va Nigeriya. Buyuk Britaniya ro'yxatda sakkizinchi o'rinni egalladi.

Reyting tadqiqotchilar tomonidan to'plangan ma'lumotlarga asoslangan bo'lib, ular dunyoning turli burchaklaridan kelgan 100 ga yaqin kiber jinoyatlar bo'yicha mutaxassislarni so'rov o'tkazib, har biridan kiberjinoyatlarning beshta asosiy turining eng muhim manbalarini aniqlashni, mamlakatlarni ta'siri, jinoyatchilarining texnik mahorati, ularning professionalligi va jinoyatchilik darajasi bo'yicha tartiblashlarini so'rashgan.

Tadqiqot hammuallifi, doktor Miranda Bryusning aytishicha, tadqiqot kiberxavfsizlik agentliklariga kiberjinoyatlarning asosiy markazlariga e'tibor qaratish, mablag'larni yo'naltirish va diqqatni yanada samaraliroq qaratish imkonini beradi. "Indeks asosini tashkil etuvchi tadqiqot kiberjinoyatchilar atrofidagi anonimlik pardasini olib tashlashga yordam beradi va biz bu daromadga asoslangan kiberjinoyatchilik xavfi ortib borayotganiga qarshi kurashda yordam beradi deb umid qilamiz", "Endi biz kiberjinoyat geografiyasini va turli mamlakatlar kiberjinoyatchilikning turli turlariga qanday ixtisoslashganini chuquroq tushundik" dedi u.

«Comparitech» har yili Global Cybersecurity Index metodologiyasi asosida «eng kiberxavfsiz» davlatni aniqlash yuzasidan mustaqil tadqiqot o'tkazib, davlatlar reytingini e'lon qiladi. 2021-yilda kompaniya tomonidan 75 ta davlatning kiberxavfsizlik darajasi tahlil qilindi va har bir davlat umumiy baholashda teng imkoniyatga ega 15 ta mezon asosida baholandi. Oxirgi ikki yil davomida Daniya 3,56 ball bilan eng kiberxavfsiz mamlakat hisoblanadi. U 15 ta mezondan 10 tasida kuchli uchlikka kirdi, ayniqsa, tovlamachi-troyanlar tomonidan hujumga uchragan foydalanuvchilar (0,02 foiz) va kriptomaynerlar tomonidan qilingan hujumlar foizi (0,11 foiz) kabi mezonlarda yaxshi ball to'pladi. Shuningdek, mobil tovlamachi-troyanlar va mobil bank tovlamachi-troyanlari tomonidan hujumga uchragan bitta ham foydalanuvchi yo'q.^[3] <https://advance.lexis.com/api/permalink/3882e975-7144-42d7-89cd-062c2647173a/?context=1516831>

Yuqoridagi statistikada ko'rganimizdek Nigeriya kiberjinoyatchilikning sodir etilishi bo'yicha dunyo davlatlari orasida yuqori o'rinlarni egallagan. The Nation All Rights Reserved Curbing cybercrime in Nigerianing maqolasida bu quyidagicha izohlanadi: Nigeriyada kiberjinoyat yoshlar orasida kun tartibiga aylandi. Ko'pchilik nigeriyalik yoshlarni kiberjinoyatchilar deb dadil aytish mumkin (nigeriyaliklar "Yahoo yigitlari" sifatida). Bu juda xavotirli, chunki u ko'p darajada Nigeriya xalqini/imidjini dunyo xalqlariga munosib tarzda taqdim etmaydi yoki taqdim etmaydi. Shunday qilib, boshqa mamlakatlardagi odamlar, ayniqsa AQSh va Buyuk Britaniya, ba'zi hollarda ba'zi nigeriyaliklar bilan qanday munosabatda bo'lishlaridan juda ehtiyot bo'lishadi.

Darhaqiqat, ko'plab nigeriyalik yoshlarning kiberjinoyatchilik bilan faol shug'ullanishiga ko'p omillar sabab bo'ladi. Ko'pchilik uchun bu mamlakatdagi tanqislik tufayli ularning kasbi va tirikchilik manbaiga aylandi. Nigeriyadagi ishsizlikning yuqori darajasi ular bilan shug'ullanish sabablari ro'yxatida birinchi o'rinda turadi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2022 yilda Milliy statistika byurosi tomonidan e'lon qilingan yoshlar ishsizligi ko'rsatkichlariga ko'ra, "Nigeriyalik yoshlarning taxminan 53,40 foizi ishsizdir".

Ishsizlik ko'p jihatdan ular buni nima uchun qilishlariga yordam beradi. Mamlakatda ko'plab "hafsala" universitet bitiruvchilari ishsiz va "hamma narsa" qilishga tayyor, chunki ularga mamlakatda ular uchun hech narsa yo'qdek tuyuladi. Qashshoqlik, tengdoshlar/ijtimoiy/ota-ona bosimi va boyib ketish istagi kabi boshqa omillar nima uchun ular kiberjinoyatga aloqadorligini tushuntiradi.

Ammo shunisi e'tiborga loyiqlik, kiberjinoyat global hodisa bo'lib, uning oqibatlaridan har bir davlat alohida zarar ko'radi. Bu Nigeriyaning obro'siga putur etkazdi. Dunyo uchun Nigeriya keng tarqalgan kiberjinoyatchilar uyasi sifatida ko'riladi. Buning natijasida ba'zi "begunoh" nigeriyalik yoshlar ham bu baxtsizlikka sherik bo'lishadi. Ular ba'zi hollarda ushbu mamlakatlar fuqarolari bilan muvaffaqiyatli muloqot qila olmaydi yoki muloqot qila olmaydi.

Misol uchun, bir marta mening ukam AQShdagi do'stimning otasi uning nigeriyalik ekanligini bilgach, u bilan munosabatlarini yo'qotib qo'yganidan shikoyat qildi. Chet elliklar nigeriyaliklardan ehtiyot bo'lishadi, chunki ular aldanib qolishdan qo'rqishadi. Aslida, ushbu mamlakatlar o'z fuqarolarini nigeriyaliklarni ba'zi holatlarda jalb qilishlarini cheklash uchun profilaktika choralarini ko'rmoqda.

Qolaversa, yo'qotilgan narsalarni qaytarib olish uchun ba'zi narsalarni qilish kerak. Nigeriyada kiberjinoyatchilikni cheklash usullaridan biri bu kiberjinoyatchilar tomonidan qo'llaniladigan firibgarlik texnikasi yoki metodologiyalariga qarshi kurashish uchun kiberrazvedkani jalb qilishdir. Bunga kiberrazvedkani orqali erishish mumkin. Yana biri – yoshlar uchun ish o'rinlari yaratish. Bu ma'lum darajada kiberjinoyatchilikni cheklashga yordam beradi. Shuningdek, qonunga muvofiq intizomiy jazo belgilash orqali. Bularning barchasi kiberjinoyatlarning oldini olishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, men nigeriyalik yoshlarni firibgarlik bilan bog'liq biznesdan voz kechishga chaqiraman. Bu mamlakatning shonli qiyofasini tiklash va namoyon etishga yordam beradi. Internet makonida yoshlar pul ishlashlari mumkin bo'lgan bir nechta qonuniy biznes mavjud. Xuddi shunday, ular mamlakatda va undan tashqarida imkoniyatlardan foydalanishni o'rganishlari mumkin bo'lgan qimmatli ko'nikmalar mavjud.

O'zbekiston respublikasida esa 2019-yildan 2023-yilga qadar 45 baravarga ortgan (2019-yilda 601 ta, 2021-yilda 863 ta, 2023-yilda 5042 ta kiberjinoyatchilik sodir etilgan).

Xo'sh, O'zbekiston Respublikasida kiberjinoatchilikka qarshi kurashish uchun qanday chora-tadbirlar olib borilmoqda?

2022-yil 15-aprelda O'zbekiston Respublikasining "Kiberxavfsizlik to'g'risida"gi qonuni qabul qilindi. Mazkur qonunning asosiy maqsadi kiberxavfsizlik sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdir. 2023-yil 30-noyabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli maxsulotlar (xizmatlar) iste'molchilari huquqlarini himoya qilish va raqamli texnologiyalar vositasida sodir etiladigan huquqbuzarliklarga qarshi kurashishni kuchaytirish choralari to'g'risida"gi PQ-381-son qarori qabul qilindi. Shuningdek, yoshlar o'rtasida kiberxavfsizlikni ta'minlash maqsadida "Bir million dasturchi", "Hakaton" kabi yirik loyiha va tanlovlar o'tkazib kelinmoqda. Mazkur tanlovlarda g'olib bo'lgan yoshlar munosib rag'batlantirilib, ularning iqtidoridan samarali foydalanish ishlari olib borilmoqda. Bu esa, o'z navbatida, kelgusida kibertahdidlarning oldini olishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, kiberjinoatchi nafaqat ma'lumotlar buzilishi va xakerlik hodisalari bilan cheklanib qolmay, balki onlayn firibgarlik, shaxsiy ma'lumotlarni o'g'irlash va kiber-faol terrorizmga ham taalluqlidir. Texnologiya rivojlanishda davom etar ekan, kiberjinoatchilar butun dunyo bo'ylab zaif shaxslar va tashkilotlarni nishonga olib, yanada murakkablashmoqda.

Ushbu ortib borayotgan muammoni hal qilish uchun mamlakatlar razvedka, resurslar va tajriba almashish uchun birgalikda harakat qilishlari kerak. Bu kiberjinoatchilarni tergov qilish va jinoiy javobgarlikka tortish uchun xalqaro ishchi guruhlarni tashkil etish, shuningdek, kibertahdidlardan himoya qilish uchun yangi texnologiyalar va ilg'or tajribalarni ishlab chiqish bo'yicha hamkorlikni o'z ichiga olishi mumkin.

Bundan tashqari, hukumatlar kiberxavfsizliklar haqida xabardorlikni oshirish hamda fuqarolar va tashkilotlarni kiberhujumlarning oldini olish va ularga javob berish uchun zarur ko'nikmalar bilan jihozlash uchun kiberxavfsizlik infratuzilmasi va ta'limga sarmoya kiritishi kerak. Bunga kiberxavfsizlikdan xabardorlik madaniyatini yuksaltirish va kiberxavfsizlikning keng qamrovli strategiyalarini ishlab chiqish uchun davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish kabilarni kiritishimiz mumkin.

Dunyoning turli mamlakatlaridagi kiberjinoyatlarning qiyosiy tahlili shuni ko'rsatadiki, kiberjinoyatlar iqtisodiy yoki texnologik rivojlanishidan qat'i nazar, mamlakatlarga ta'sir ko'rsatadigan global hodisadir. Tahlil kiberjinoyatlarga qarshi samarali kurashish uchun xalqaro hamkorlik va mustahkam kiberxavfsizlik choralarini ishlab chiqish zarurligini ta'kidlaydi.

Kiberjinoyatchilik - bu butun dunyo mamlakatlari tomonidan samarali kurashish uchun birgalikdagi sa'y-harakatlarni talab qiladigan dolzarb muammo. Xalqaro hamkorlikni rivojlantirish, kiberxavfsizlik infratuzilmasi va ta'limga sarmoya kiritish hamda kiberxavfsizlikdan xabardorlik madaniyatini yuksaltirish orqali davlatlar kiberjinoyatchilik bilan bog'liq xavflarni yumshatish va o'z fuqarolari va iqtisodiyotlarini kiberhujumlarning halokatli oqibatlaridan himoya qilish uchun birgalikda ishlashi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nexis Uni- <https://advance.lexis.com/api/permalink/d3ab0474-dc18-4034-bf35-332e342ddf7b/?context=1516831>
2. Nexis Uni- <https://advance.lexis.com/api/permalink/1e29918b-a80b-4141-aa75-3fb36e2696fc/?context=1516831>
3. <https://xabar.uz/uz/texnologiya/dunyo-davlatlarining-kiberxavfsi>
4. <https://yoshlarovozi.uz/oz/news/kiberjinoyatchilik-dunyoga-26-milliard-dollar-zarar-yetkazadi>
5. O'zbekiston Respublikasining "Kiberxavfsizlik To'g'risida"gi qonuni